

fahs

NUMMER 4 • DECEMBER 2003 17. ÅRGANG

*Kongekrone med Christian III's valgspog og årstallet 1559 —
året hvor Skt. Olai Kirke blev færdig i sin nuværende skikkelse*

et blad fra
Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Vores formand gennem snart mange år, Henrik Bengtsen, er desværre blevet ramt af alvorlig sygdom. Derfor har han måttet nedlægge sin formandspost indtil videre. Selvom Henrik Bengtsen heldigvis forbliver i vor bestyrelse, så er det bestemt ikke nogen nem opgave at løfte hvervet efter så aktiv og dynamisk en formands virke – og vi glæder os til, at han på et tidspunkt på ny kan påtage sig formandshvervet.

Sandt at sige, så er vor bestyrelse i forvejen meget smal. Eftersom alle bestyrelsesmedlemmer er engagerede og aktive mennesker med både erhvervsarbejde og en række andre tillidshverv uden for vor forening, så har vi nu brug for hjælpende hænder.

Derfor denne indtrængende opfordring til de af vore medlemmer, der på den ene eller anden måde vil kunne afse tid til at supplere nogle af vore arbejdsudvalg under bestyrelsen – ring eller send en mail til et af bestyrelsesmedlemmerne, hvis du har tid, lyst eller lejlighed til at deltage.

Jeg kan love, at der ikke vil være tale om urimelige arbejdsbyrder. Derimod er der tale om tilbud til vore medlemmer om at være med i både spændende og interessante opgaver med plads til at udfolde nye idéer!

*Stig Colbjørn Nielsen
fungerende formand*

Bagerst i årbogen for 2003 kan man finde adresse, tlf. nr. og e-mail på følgende bestyrelsesmedlemmer:

Stig Colbjørn Nielsen, Dorrit af Rosenborg, Flemming Beyer, Anders Alsløv, Eva Stennicke, Kenno Pedersen og Henrik Bengtsen.

På generalforsamlingen 29/3 2003 valgtes desuden:

Rolf Kjær Hansen, tlf. 47 17 86 00 ,
e-mail rkh@oelstykke.dk
Torben Bill-Jessen, tlf. 49 21 86 89,
e-mail tb-j@stofanet.dk

fahs

FAHS er et medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund og udkommer fire gange om året; i februar, april, august og november.

Artikler til bladet sendes til:

FAHS, Helsingør Kommunes Biblioteker,
att. Eva Stennicke, Lundegade 13, 3000 Helsingør.

Telefon: 4928 3622, fax: 4928 3627.

E-mail: eva.stennicke@telia.com

Medlemskab og kontingent:

Helsingør Teater, Havnepladsen 1, 3000 Helsingør.

Telefon: 4920 0811. E-mail: info@helsingor-teater.dk

Årbogsregister: www.helsbib.dk/tilbud/lokalhistorie/fahs/index.htm

Redaktion

Bibliotekar
Eva Stennicke
(ansvarshavende red.)

Layout, sats og
tilrettelæggelse:
Eva Stennicke

Tryk: FOA

Kirkebyggeri for 450 år siden

af Torben Bill-Jessen

Skt. Olai kirke i Helsingør er oprindelig opført i 1200-tallet, måske som en lille kirke lidt uden for Helsingør by. Vi ved desværre ikke meget om denne kirke, men til gengæld ved vi så meget mere om senere tiders udvidelser. Efter at have tjent byens borgere i et par hundrede år, blev den udvidet med kapel, våbenhus og tårn. Men den helt store udvidelse, hvor hele kirken blev ombygget og stort set fik det udseende vi kender i dag, fandt sted i første halvdel af 1500-tallet. I året 1557 nærmer man sig afslutningen på byggeriet, og kirkeværgen påbegynder en protokol, som til i dag er bevaret i Landsarkivet i København i Helsingør købstads omfattende arkiv. På første side står under det næsten obligatoriske *I.H.S.*

„Rreger paa alle thenum som haffuer hullpett thell uor sogne kerckess biigning her y Hellssingør oc the ther fforre skulle the haffue alle thøress stolle staae quitt som the haffue y fforne kercke thell euerlig tie“.¹

De første indtægter, som er nævnt i protokollen, er gaver fra et par af byens fornemme borgere. Anders Saxen (-1593) skænker til kirkebyggeriet 48 mark, han var rådmand i byen og har stadig sit navn stående på en stolestadegavl i kirkens nordre sideskib. Den næste person var tolder og rådmand Jens Mogensen (Rosenvinge) (-1564) han gav 60 mark. Han var tillige kirkevæрге i årene 1550-1554.

Længere henne i protokollen under samme år står:

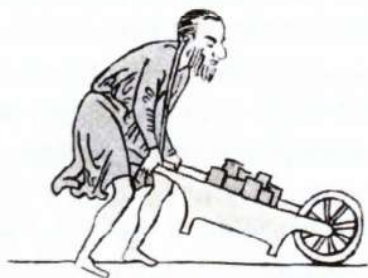
„Udgyfft paa kerckenssz uegne som jeg (kirkeværgen) haffuer udt giffuett ffor ffetalle og andett som her effther fføllger“².

Her kommer en lang række udgifter, som kirkeværgen udbetalte til naturalier for underhold af arbejdsfolk og håndværkere. Der blev købt salt i tøndevis til nedsaltning af sild. Mads Lauridsen og Klaus Tisk leverede 4 læs og 10 ol sild (en ol er 4 snese) altså i alt 4 læs og 800 sild Der var folk som gællede sildene. De skulle have løn, mad og øl i den tid de var om arbejdet. Peder Bødker fik løn for at nedlægge sildene i de tønder, som Ole Bødker havde leveret. Christoffer Andersen af Gil-leleje fik 8 mark for de 2 tønder torsk, han leverede Sankt Mortensaften. Jacob Skrædder blev betalt for 1 tønne lammekød og Hans Drager for transport af samme. Mel fik man fra Esrum Klosters mølle, hvorfor abbed Peder modtog sin betaling. Anders Skrædder skaffede 4 tønder oksekød, og drageren fik 2 skilling for samme at transportere. Niels Slagter saltede både fisk og kød, og Ole Bødker lukkede tønderne.

Der var også håndværkernes arbejde at tænke på. Der skulle stadig bruges store mængder ler til teglsten. Kirkeværgen havde sammen med Søren Munck i nævnte år ansat 4 karle til at grave ler i 34 dage. Det kostede til folkenes bespisning i alt 33 mark foruden det øl de drak i arbejdstiden. Senere købtes 1 tønne øl mere til samme 4 karle for 13 skilling. Denne tønne varede i 10 dage. Senere fortælles at samme

4 karle, som gravede ler, drak 64 pottes øl på 3 dage, (hvor meget de fik gravet i de dage vides ikke). Deres løn udover kosten var 2 skilling om dagen. Hovedsmanden, som var en af de 4 karle hed Niels Olsen, og han fik til forbedring af sin løn 10 skilling.

Sådan fortæller den ene side efter den anden stort og småt om arbejdspladsen ved et kirkebyggeri for 450 år siden. Det var mangfoldige sager, som kirkeværgen skulle bistå byggeriet med. Penge skulle indkræves for ringning ved begravelser, jordskyld erlægges fra huse, hvor kirken havde penge stående, gaver indkom fra byens folk og fremmede søfolk. Alle håndværkerne skulle have udbetalt løn. Som beskrevet var den tids håndværkere også på kost hos arbejdsgiveren. Fødevarer og levedsmidler skulle indkøbes, og der skulle folk til for at tilberede dem. Brændsel købtes i skoven, transporteredes og brugtes i køkkenet eller til brændingen af teglsten. Kalksten hentedes på Saltholm til mørtel. Hestene skulle skoes eller kureres ved sygdom. Vogne, spader og trillebøre holdes vedlige. Peblingene, som hjalp til, skulle som løn have bukser, hoser og sko. Sådan fortæller den ene side efter den anden hver sin historie om hverdagen i Helsingør for omkring 450 år siden.

Vender vi tilbage til nutiden, kan man over kirkens nuværende altertavle og mellem de kongelige våbenskjolde, som tilhører Frederik II og Christian III, se en kongekrone med årstallet 1559 malet i kalk. Neden under kongekronen stod tre linier, der efter mange overkalkninger var blevet ulæselige. Ved afrensningen viste den øverste linie at indeholde Christian III's valgsprog UNICA SPES MEA CHRISTUS (Kristus er mit eneste håb). På den næste linie er forståelsen af teksten stadig uklar. Hvorimod tredie linie viste sig oprindeligt at have været 29. Maj, og det er ganske interessant. Vender vi tilbage til ovennævnte regnskabsprotokol ses, at hvælvene blev færdige den 27. maj 1559, for her fik murer, kalkslagere og andet arbejdsfolk, som havde gjort „*huælingen ffærig*“, penge til at gå til badskær. Den 30. maj fik Jørgen Maler fra Landskrona 6 mark, for „*hand malede kongenss uoben y kerken*“. Der blev endda 4 skilling i drik-

kepenge til hans svend. Altså blev kirken færdig i sin nuværende skikkelse den 29. maj 1559, som altså må betegnes som kirkens fødselsdag. Samtidig købte kirkeværgen ind af brød, hornfisk, lammekød og Rostocker øl til håndværkerne, men den fest er desværre ikke omtalt i regnskaberne.

¹Register på alle dem som haver hjulpet til vor sogne kirkes bygning her i Helsingør og de der for skulle de have alle deres stole stående kvit som de havde i den tidligere kirke til evig tid.

²Udgift på kirkens vegne som jeg (kirkeværgen) haver udgivet for fetalje (fetalje er levnedsmidler) og andet som her efter følger.

Tegningerne på modstående side kommer fra publikationen: Tegl 800 år i Danmark. Teglintustriens Tekniske Tjeneste, 1964.

Lysbilledforedrag lørdag 17. januar 2004

Helsingør Domkirke blev restaureret i årene 2000-2001 for den store sum af 44 mio. kr. En del af kirkens inventar blev taget ned og sendt til Brede hvor Nationalmuseets folk gjorde det i stand. Andet blev i kirken, hvor det blev underkastet en nøje undersøgelse og om nødvendigt repareret. Bræddegulvet blev fjernet, og der blev åbnet ned til kirkegulvets begravelser.

Her nede hviler det fine borgerskab, borgmestre, rådsmedlemmer og købmandsslægter. Her hviler de med parykker, handsker, broderier og kniplinger. Som volontør for Helsingør Kommunes Museer, har vores bestyrelsesmedlem Torben Bill-Jessen sammen med muse-

umsinspektør Lone Hvass brugt de to år, hvor restaureringen foregik, til at fotografere og foretage undersøgelser.

Torben har taget næsten 3.000 lysbilleder og lørdag den 17. januar kl. 13.30 i Salen på Helsingør Kommunes Biblioteker vil han vise nogle af lysbillederne og samtidig fortælle om restaureringen og mere om de interessante fund man gjorde under gulvbrædderne

Undersøgelsen af kistebegravelserne i Skt. Olai Kirke er helt unik i Danmark og den har medført at man har fået megen ny viden om Helsingørs borgerskab i 1700-tallet.

Fotografi fra restaureringen af Skt. Olai Kirke. Forrest ses nogle kistebegravelser

Mindeord

Det er med sorg, at vi må meddele, at Yngve Stegfeldt er død.

Yngve Stegfeldt har i en årrække ydet vor forening en uvurderlig og utrættelig hjælp, især ved redigering, opsætning og produktion af alle vore årbøger. Også det store projekt med et samlet register for vore årbøger, var et arbejde, der næppe havde kunnet gennemføres uden Yngve Stegfeldts utrættelige indsats for vor forening. Registret er det største enkeltarbejde i foreningens regi nogensinde. Med registret på nettet – og snart også i bogform, er de mange artikler og personer fra næsten 100 års udgivelser blevet meget lettere tilgængelige, og kan nu bruges til forskellig forskning i Frederiksborg Amt.

Vi er Yngve Stegfeldt dybt taknemmelige for hans store uegennyttige arbejde. Hans alt for tidlige død vil efterlade et stort savn i vor forening, og vore tanker går også til hans hustru Eva Stennicke.

Æret være hans minde

På Frederiksborg Amts Historiske Samfunds vegne,
Dorrit af Rosenberg

Hver by sit teglværk i middelalderens Danmark.

af Stig Colbjørn Nielsen

Mursten i munkestensstørrelse var både vanskelige at fremstille, tunge og besværlige at flytte rundt på og også eftertragtet af tyveknægte. Men også i middelalderen var der store penge i mursten – de var en rigtig kostbar vare.

Der stod stor og dyb respekt omkring dygtige teglbrændere, og enhver købstad med respekt for sig selv søgte at tiltrække teglbrændere. Nok var det dyrt at bygge i tegl, men der var sandelig også prestige i det. Derfor var der middelalderen igennem et stadigt stigende behov for teglproduktion.

Ingen har tvivlet på, at arkæologerne på et tidspunkt ville finde mindst et teglværk også i Slangstrup, der er blandt landets ældste købstæder. I slutningen af oktober

2003 skete det så; og arkæologer og historikere gjorde stadig større øjne, efterhånden som udgravningerne på Savværksgrunden ved Hestetorvet i Slangstrup skred frem. Af mulden dukkede et af de største og bedst bevarede middelalderlige teglværker frem.

Selve teglloven havde fire indfyrrings-skakter, hvoraf den ene var til kalkbrænding og de tre andre til teglbrænding. Hver teglproduktion har givet mellem 20.000 og 25.000 brugbare munkesten. Fyråbninger, murværk i op til 1,60 m og de brolagte gulve var bevaret. Selve fyrpladsen og forpladsen var kun delvis tilgængelig for arkæologerne, idet der allerede var rejst nyt byggeri her. De få rester af teglsten fra sidste brænding viser,

at det var sten af endog usædvanlig høj kvalitet, der blev brændt på stedet. Udover de traditionelle munkesten af rødler, brændte man også både sten af blåler, og sten af blandinger mellem rød- og blåler, hvilket har været ganske usædvanligt.

Dateringen er fortsat lidt usikker, idet der ikke på nuværende tidspunkt er midler til den afgørende C14-undersøgelse af det forkullede brænde i indfyringsskakterne. Arkæolog Lotte Lai fra Færgesgaarden i Frederikssund hælder dog mest til den antagelse, at det skal placeres i sidste halvdel af 1300-tallet. Holder denne tidsangivelse blot tilnærmelsesvis, da har dette teglværk ikke produceret sten til hverken byens store cisterciensernonnekloster grundlagt 1175 eller til kirkebyggerierne. Derimod må produktionen have været afsat til profane prestigebyggerier.

Der udestår endnu en detailundersøgelse af leret, for at få fastslået nøjagtigt, hvorfra det blev hentet. Der er ikke mange fore-

komster af rødler i Slangerup, men geologerne peger på, at netop den bakkeskråning, hvori teglværket var placeret, kan have budt på en større forekomst af rødler. Der var i middelalderen ingen tradition for at hente råleret mere end få hundrede meter borte.

Teglværkets placering i byen er særdeles interessant. Det lå umiddelbart udenfor byens vold og grav, delvis gravet ind i en leret skråning ned til en eng ved Græse Å. Det interessante er bl.a., at man både i 1950'erne og på ny i begyndelsen af 1970'erne har fundet ganske betydelige rester af en åhavn nedenfor Lærkevej mindre end 150 m fra teglværket. Dette kan tyde på, at teglværket udover produktion til byen, tillige har produceret til eksport.

Teglværket er ikke blevet fjernet, men bliver delvist bevaret pakket ind i sand og beton under en ny boligbebyggelse. Der kunne ikke rejses midler til en konservering og frilægning.

Lysbilleder, foredrag og kaffe Lørdag den 17. januar 2004 kl. 13.30

Som volontør for Helsingør Kommunes Museer deltog Torben Bill-Jessen sammen med museumsinspektør Lone Hvass i de undersøgelser, der blev foretaget i Skt. Olai Kirke under restaureringen i 2000-2001.

Lørdag den 17. januar kl. 13.30 i Salen på Helsingør Kommunes Biblioteker, Marienlyst Alle 4, 3000 Helsingør

vil Torben vise nogle af de utallige lysbilleder han tog under arbejdet og samtidig vil han fortælle om restaureringen og selvfølgelig også om de mange spændende fund man gjorde i kistebegravelserne under kirkens gulv.

Efter foredraget er der kaffe og kage. Arrangementet er gratis og der er plads til mange. Men af hensyn til indkøb af kage må vi bede om tilmelding.

Ring eller e-mail til:

Torben Bill-Jessen tlf. 49 21 86 89, e-mail: tb-j@stofanet.dk

Eva Stennicke tlf. 49 28 36 22, e-mail: eva.stennicke@telia.com

Oplys venligst navn, tlf. nr. og hvor mange personer man tilmelder.